

În două lucrări precedente, folosind un număr de contracte vechi de meșteri, am înfățișat modul cum se construiau și se zugrăveau bisericile în trecut¹, fiecare echipă de meșteri lucrând independent, după specialitatea sa (zidari, dulgheri, zugravi etc.). În acest articol — și în altele ce vor urma — voi prezenta contracte privitoare la modul cum se efectuau diverse alte lucrări, în afară de zidărie și zugrăveală, care erau cele mai importante în realizarea edificiilor religioase.

Lucrările de dulgherie erau legate de cele de zidărie, meșterii dulgheri trebuind să execute o serie de lucrări ajutoare pentru zidari, precum schele, tipare de bolți etc. În afară de acestea, dulgherii efectuau toate celelalte lucrări din lemn, ca: scheletul acoperișului, podelele, ușile, cercevelele ferestrelor iar uneori și stranele, care apoi erau sculptate de săpătorii în lemn. Ni s-au păstrat câteva contracte ale unor meșteri dulgheri, prin care se precizează lucrările, precum și modul și condițiile execuției.

În primul dintre acestea, din 30 mai 1819, Anastase dulgherul-calfa se angajează să execute lucrările de dulgherie și tâmplărie la biserica Sf. Dumitru din București „afară de tâmplă, scaunul domnesc și amvonul”, urmînd ca ctitorul să-i dea materialul trebuincios și să-i plătească 5200 taleri. Lucrările ce urmau a fi executate sînt specificate astfel:

1. „Legături prin zid de jur împrejur pã unde va fi cu cuviință și mi să va arãta de meermmer-bașa și de neamț (aceștia erau zidarii — N.S.).

2. „Sã fac toate tiparele bolților cu legăturile lor, căptușindu-le pã dasupra cu scînduri de brad, peste care să să poată zidi temeinic atît bolțile strănilor, cît și ale altarului și cercurile Pandocratorului.

3. Turnul să-l fac înalt după măsura ce mi să va da de meermmer-bașa și să-l săvârșesc cu toate cele trebuincioase după plăcerea prea sf. <sale> și povăța lui meermmer-bașa, ca să-l tencuiască pã din lãuntru și pã dinafarã: să-l fac după poruncã, așezãnd și crucea cea de fier, fãcãnd și ferestre cu cercevelele lor.

4. Tot acoperãmîntul bisericii să-l cãprioresc, să-l lãzuesc și să-l cãptușesc cum mi să va porunci, ca să să cãptușească cu fier. Asemenea și legăturile strãșãniilor să am a le face după povãța neamțului, asemenea și francãrșpițul, cum și iminicion dinaintea bisericii să-l fac după cum va plãcea prea sf. <sale> și după cum îmi va arãta meermmer-bașa, dîndu-l gata a să înveli cu tinichea și să-l tãvãnesc pe dedesupt în (indescifrabil) bune.

5. La cațihumeni să puiu grinzile în ziduri, să le pardosesc cu scînduri de brad <trase> la rindea, fãcînd și jãturile sus cîte vor încãpea și mi să va porunci; să-i fac scara cu parmaclãcuri în strung după plăcerea prea sf. <sale> și dedesupt în bisericã să o tãvãnesc cu scînduri de brad în șisele și cu zãbrele...

6. Toate <șãtiurile> jețurile, bez cel domnesc, de la strãni și de la celãlalt trup al bisericii să le fac din nou întocmai ca cele de la mănãstirea Sfîntului Ion cel Mare <Grecesc>, fãcînd coroanele sãpãte ca acelea cu meștesug taleodoricesc, iar cele de la fãmei să le fac sãdea, cum mi se va porunci”.

Dintre lucrările mai mărunte, meșterul urma să facă: ușa mare a bisericii cercevelele ferestrelor și un dulap în altar².

În cel de-al doilea contract, din 1822 nov. 17, Toader Hãulicã, calfã de dulgheri, se învoiește cu paharnicul Gheorghe Oprișan să execute toate lucrările de lemn de la Sf. Spiridon din Bîrlad „ci să faci acum”. El urma să aducã tot lemnul trebuincios „pînã la un cui” din pãdure și să-l lucreze cu „bãrdașii” lui; să facã pardoseala de stejar, groasã „încheatã bine” și „doo caldarãmuri ce vin pe supt strãni”; strãnilile din lemn de tei „dupã proba ci-mi va da”; ușa bisericii „groasã și bunã, precum mi să va porunci... întocma după plãcere”; la acoperișul bisericii trebuia să se folosească cosoroabe și cãpriori de stejar și șindrilã, pe care urma să o dea proprietarul; cafasul din bisericã va fi fãcut „dupã proba ci-mi va da”; tot meșterul urma să facã șf să așeze „dupã trebuințã” și schelele necesare. Pentru toate aceste lucrări

¹ N. Stoicescu, Cum se construiau bisericile în Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea — prima jumãtate a secolului al XIX-lea, („Studii și cercet. de istoria artei”, „Arta plasticã” 1968, nr. 1, p. 79—89) și idem, Cum se zugrãveau bisericile în secolul al XVIII-lea și prima jumãtate a secolului al XIX-lea, („Mitropolia Olteniei”, 1967, nr. 5—6, p. 408—429).

² G. Potra, Documente privitoare la istoria orașului București, p. 731—733.

meșterul trebuia să primească 1150 lei, trei chile de pãpușoi, trei vedre de brînzã de oaie, o merțã de grãu, 30 vedre de vin și un postav de 20 de lei³.

O altã categorie de meșteri, numiți stoleri, executau ușile din lemn. Ni s-a păstrat un contract, din 19 ian. 1850, prin care meșterii stoleri Ioan Pîha și Maier Roznen se angajau față de egumenul mănãstirii Neamț să-i lucreze nouã uși de lemn, în urmãtoarele condiții:

„Contract.

Prin care supscrii meșteri stoleri Ioan Pîha și Maier Roznen facem cunoscutu cã ne-am alcãtuit cu Sf. M-re Neamțul a-i lucra mai jos însãmnatele lucruri cu prețurile și condițiile arãtate.

1-iu) Ne îndatorim a lucra trei uși în douã canaturi cu pervazuri care vor fi de lemn de frasin iar ușorii acestora de lemn de brad, bine lucrate și cleite spre a nu se desface.

2) Vom face o ușã în salã care va fi cu sticle despãrțitoare, adicã între odãile din față și cele din dos; aceasta va fi giuãmãtate în table și giuãmãtate cu sticle, tot de frasin.

3) Vom face iarãși însã cinci uși simple la celelalte odãi din fund și la antret tot de frasin, bine lucrate și cleite, cu pervazurile de frasin și ușorii de brad. Ușile însã vor fi în tãblii.

4) Pentru toate aceste uși de mai sus, Sf. mănãstire ne va plãti pentru cele în douã canaturi cîte doi galbeni de ușã iar pentru cele simple cîte patruzeci lei de una, dîndu-ne și un mascur, iar alt nimic, rãmînd în conta noastrã hrana zilnicã și celelalte, dîndu-ne numai lemnul trebuitor în aceastã lucrare și clei pentru cleit.

5) Cu aceste dar condiții de mai sus am luat asuprã-ne facerea acestor lucruri, <pe> care ne îndatorim a le da gata în termen de trei sãptãmîni.

Și spre încredințare am iscãlit însine cu mîna noastrã în M-re Neamțu, 19 ianuarie 1850”⁴.

Lucrul strãnilor și catapetesmelor de lemn era executat de o categorie de meșteri sãpãtori în lemn, care lucrau uneori în legãturã cu meșterii dulgheri și tâmplari ce efectuau din lemn ușile, strãnilile și catapetesmele.

Numele unora din acești meșteri care sculptau lemnul ni s-a conservat incrustat de ei pe operele executate. Cunoaștem astfel pe Cozma maistru, care a fãcut ușa bisericii mănãstirii Tazlãu la 1596, pe Stoica meșterul, care a sãpat un jeț al bisericii Bãlteni pe la 1626 sau pe Nichita meșterul, care a executat ușile de lemn sculptat ale bisericii mănãstirii Tismana din 1698⁵.

Despre aceastã categorie importantã de meșteri ni s-au păstrat, de asemenea, o serie de contracte, care ne aduc numeroase știri despre modul cum se executau aceste lucrări ce cereau multã pricepere.

Douã din cele mai vechi contracte de acest fel se referã la lucrul tîmplei, amvonului, tronului domnesc și ușii bisericii Domnița Bãlașa din București, care au fost executate de tâmplarul Dimitrie Gheorghiu în anii 1750—1751.

În primul contract, datat 2 august 1750, meșterul amintit se angajeazã față de domnița Bãlașa (ctitora bisericii cu acest nume din București) să execute tîmpla bisericii „sculptatã de sus pînã jos, cu postamentul și cu toate cele de cuviință, ... „îndatorindu-se să o lucreze „cu atîta grijã și mãestrie încît s-o fac mai bunã și mai frumoasã de cît tîmpla sfintei mănãstiri Sãrindar... împreunã și cu un proschinitar... pe care să-l lucrez cu cît mai mare îngrijire, cu frumoase sculpturi și flori, ca și tîmpla”. Pentru lucrul sãu, ce trebuia terminat în decurs de un an de zile, meșterul urma să primească: 400 de lei, 10 oi, 50 de merțe de vin, 20 de ocale de mãlai lunar și douã ocale de luminãri⁶.

Peste un an, la 12 august 1751, dupã ce terminase catapeteasma, care — se vede — plãcuse ctitoriei, odatã ce meșterul promisese să o facã mai frumoasã decît celebra tîmplã de lemn sculptat a bisericii Sãrindar, același meșter se

³ I. Antonovici, Documente bîrlãdene. I. p. 272—274; N. Iorga, Scrisori și zapise de meșteri români, p. 74—76.

⁴ Academia R. S. România, CMV/49.

⁵ N. Iorga, Studii și doc., XV, p. 110 și 221; Inscripții București, p. 775.

⁶ E. și I. Virtosu, Așezãmintele brîncovenestilor; Idem, O sutã de ani de la înființare 1838—1938... Bîrlã., 1938, p. 97; Vezi și N. Iorga, Cum se fãcea o catapeteasmã și o zugrãvire de bisericã, („Bis. Ort. rom.”, 1939, p. 46).

învoiește cu domnița Bălașa să lucreze „tronul domnesc, împreună cu amvonul și ușa bisericii ce este în curtea prea luminăției sale; și să le lucrez cu toată grija și cu tot feluri de săpături cât se poate de artistice, precum am lucrat și tîmpla acestei biserici a luminăției sale”, primind pentru lucrul său 112 1/2 taleri.

Separat de aceasta, se angajează să lucreze și stranele bisericii „așa cum se fac, cu două rezămători de o parte și de alta, iar coroanele stranelor să le fac cu săpături și flori frumoase”. Pentru lucrul său urma să primească cîte doi taleri de fiecare strană, plus alimente pentru el și cele trei calfe: zilnic cîte șapte ocale de piine, două ocale de vin, două ocale și jumătate de carne etc.⁷

Un alt contract privește biserica Sf. Ilie din Craiova, pentru care, la 13 iulie 1840, Ioniță tîmplarul și Gheorghe Ocrucchi fierarul se angajează separat față de marele vornic lordache Oteteleşanu să facă un amvon. Tîmplarul arată că va face amvonul de o înălțime și lărgime potrivită „iar făptura și forma lui întocmai ca amvonul ce este în ființă acum în biserica Sfintei Troitei (din Craiova), cu flori săpate și la toate întocmai: să-l lucrez curat și țapăn din lemn bun, încheat precum se cade, fără a avea vreun cusur”. Pentru lucru și material trebuia să primească 1 000 de lei. Fierarul se obligă să facă „fearăle ce vor trebui la pomenitu amvon și la scara amvonului, lucrute bine și țepene”, primind cîte 6 lei și 20 de parale de ocaua de fier, ce trebuia pus de el.⁸

În sfîrșit, un alt contract, din 26 nov. 1845, se referă la confecționarea a diverse obiecte din lemn (uși, scaune, străni, tetrapoduri) pentru mănăstirea Bradu din Buzău; cele mai multe dintre aceste obiecte erau sculptate în lemn, pentru unele din ele folosindu-se un plan cu „probe”. Iată textul:

„Printr-acest înscris să face cunoscut că m-am înțeles cu sfinția sa părintele arhimandrit chir Agapie, nacealnicul sfintei mănăstiri Bradul, ca să lucrez cele mai jos însemnate lucruri ce trebuiesc la sfînta mănăstire, însă:

1 scaun arhieresc 1 idem egumenesc	} dupe probe ce s-au înființat pe plan și s-au iscălit.
1 amvon diaconesc 2 tetrapode 50 plăși (?) străni 2 uși la altar, cele de dilatri (?) probabil de lături 1 analog 1 cruce cu sfîntul altar cu postament jos și cu cutie 1 colivernic cu un taler 1 ușă stejar săpată în pervazuri la stălpii bisericii din afară 13 scaune cu lustru și înbrăcate de mine cu damasc 74 adică șaptezeci și patru bucăți.	

Pentru a căroră trebuință lemne numai tălpile strănilor să le îngrijească sfinția sa a le avea gata la vremea așezării strănilor, iar celelalte lemne toate să fie de la mine. Însă lucrarea arătatorilor bucăți să fie cu plăcută iscusință și fără de cusur și cu grabnică silință întru săvîrșirea lor; și pentru a mea osteneală ce voiu întrebuița la desăvîrșirea lucrului ne-am înțeles prin bună învoire ca să-mi răspundă sfinția sa galbeni împărătești nooăzeci, precum și emelicul trebuincios, atît al meu cît și al oamenilor miei, să fie de la mănăstire cînd voiu veni întru așezarea lucrurilor în sfînta biserică; din care bani am primit acum, înainte, galbeni dooăzeci. Și oricîte lucruri să vor pregăti pînă la viitor Sfîntul Dimitrie, cînd este și hramul sfintii mănăstiri, să grăbesc a veni spre așezarea lor. Și pentru încredințare, am iscălit. 1845 iunie 26.

Dumitrache Anastacu (?) adeverez.

Pisah post. Stanciu (?) Cordescu⁹.

Cît privește Moldova, o catagrafie din 1774 menționează la Iași doi săpători de catapetesme¹⁰. Și aici dispunem de cîteva contracte, din care rezultă că săpătorii în lemn lucrau în aceleași condiții ca cei din Țara Românească.

În primul dintre acestea, din 28 aprilie 1824, Alexa săpătorul se angajează față de Toader Hăulică, calfă de dulgheri — angajat la rîndul său de paharnicul Gheorghe Oprîșan pentru lucrările de lemnărie ale bisericii Sf. Spiridon din Bîrlad — să execute 60 de strane „întocma după plăcerea ctitorilor” și să le așeze pe „temelioara” făcută de Toader Hăulică. Pentru lucrul său urma să primească 200 de lei, o merță păpușoi și o oca și 1/2 de clei.¹¹

Mai bogate sînt știrile privind modul cum s-au confecționat strana arhierescă, tîmpla și alte obiecte din lemn la biserica din Feredeieni a lui Grigore Krupenschi.

Primul contract este datat 10 aprilie 1849 și privește săparea unei strane arhierescă și a două tetrapode pentru icoane. Documentul are următorul cuprins:

„Pre lon săpătoriu din Deleni l-am tocmit ca să-mi lucreze o strană arhierescă precum este ace de la Sfîntul Spiridon din leși și doă strani pentru icoani mari de părete, precum sînt acele de la Golii din leși, în mijlocul bisericii; și cari de astăzi mult pînă în trei luni să aibă a le da cu desăvîrșiri gata.

Strana ace arhierescă însă să să gătiască mai întîi; cari pînă în șasă săptămâni de astăzi negreșit să fii de istov gata și așazată la locul iei.

Tot lucrul acesta ari să fii bini lucrat și cu săpături frumoasă, avînd a lucra aceste strani aice în ogradă, dîndu-i-să în zilele ce va lucra de mîncari pentru dînsul și o calfă ce va ave și cîte una oca vin pe toată ziua cînd va lucra.

Tot lemnul trebuincios pentru aceste strani ieu am a-l da. Și pentru lucrul său am a-i da șasă sute lei și altă nimică, dîndu-i acești bani rînduri, rînduri precum va spori cu lucrul. Pentru cari s-au făcut acest înscris cari s-au iscălit de cătră însuși iel.

lon săpătoriu.

S-au mai tocmit pre Mihalachi săpătoriu ca să-mi mai facă doă strani pentru icoani la iarnă, dîndu-i ieu lemnul trebuitor, pentru care să am a-i da cîte una sută lei dă strană, adecă pentru amîndoă stranile doă sute lei, din cari bani i-am dat acum înainte arvună patruzeci și opt lei.

Și stranile au să fie dupre măsurile ce i-am dat și dupre locul unde au a fi așazați. Și să fii dupre cum sînt celelalte doă strani de icoani ce au mai făcut iel împreună cu tatăl său în iastă vară la beserică.

1849 septemvrie 25¹².

Cel de-al doilea contract, referitor tot la biserica din Feredeieni, este datat 15 nov. 1850, și el ne dă știri amănunțite despre modul cum trebuia să se execute săparea în lemn a părții de jos a catapetesmei, dverele cele mici și cea mare, stîlpii de „printre apostoli” etc. Iată cuprinsul contractului:

„Cu dumnealui Vasili Manoli săpătoriu m-am alcătuit ca să-mi lucreze în această iarnă la beserica din Feredieni lucrul în gios însemnat, adecă rîndul tot a catapetesmei cel de gios, rămîind numai icoanile împărătești cu stălpii lor să să facă de iznoavă dinpreună cu icoanile de supt icoanile împărătești cari ari a fi lucrat bini dupre moda noă cu săpătura trebuitori precum și stălpii icoanilor împărătești cari au să rămîi fiind sade au să <se> sape cît să poate mai frumos.

Dverile celi mici au să să facă altele de iznoavă du pre moda noă și cu săpături.

Stălpii de printre apostoli au să să facă tot de iznoavă sapați cît să poate mai frumos. Și osăbit ori cîte flori vor trebui ca să să pui pe la locurile unde va fi sade. Cîmpu să să facă flori sapate și să să așaze spre înpodbiri.

Dvera ce mare, fiindcă ieste ca să să mai înalță, să vă mai înădi gios și asupra la boldu să va faci o floari mari sapată.

O strană mari cu două feță care să să așaze în mijlocul bisericii pentru icoana Maicii Domnului ari să să facă din nou pre cît să poate mai frumos lucrată cu frumoasă săpături și cîte cu patru stălpii, făcându-să și tabla icoanilor din dos.

Osăbit de această strană, ari a mai faci dumnealui încă patru strani pentru icoanile din pridvor, la cari să vor puni stălpii acei ce au să iasă de la catapetesma, adecă acei de la apostoli și de la poalile icoanilor împărătești, dinpreună și cu icoanile acei de supt icoanile împărătești. La cari strani tus cinci să vor faci și caldarămurile trebuincioasi.

Acesta ieste tot lucrul cari ari dumnealui a faci, lucrînd bini cu cel mai frumos și iscusit meșterșug.

Pentru cari am a-i da opt sute lei, rînduri, rînduri, potrivit lucrului ce va lucra, dîndu adevărînță ori cînd va primi bani. Și tot lucrul acesta ari a-l lucra aici la Feredieni, unde ari a veni dumnealui de la zi întăi a viitoarei luni ghenari, anu 1851, dîndu-i-să aice osăbită oda pentru lucrul, precum și mîncari trebuincioasi, atăt pentru dumnealui căt și pentru un flăcău ce va avea, dîndu-isă osăbit și cîte o garafă vin și cîte un pahar rachiu pe fieștecare zi.

Tot lucrul acesta să îndatorește dumnealui ca pînă în trei luni, adecă pînă la sfîrșitul lunii martie, să fie de istov gata și așazate toate la locurile lor.

Anu 1850, noemvrie 15.

Tot lemnul trebuitor, adecă scînduri de tei și osăbit scînduri de fag pentru caldarămurii, ieu am a-l da¹³.

⁷ E. și I. Virtosu, op. cit., p. 99—100.

⁸ Meșterșugari și neguțatori din trecutul Craiovei, p. 247.

⁹ Arh. St. Buc., m-rea Bradu, X111/32.

¹⁰ Șt. Olteanu și C. Șerban, Meșterșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu, Buc., 1969, p. 278. Vezi și în „Ion Neculce”, 1926—1927, p. 134, unde se amintește un săpător în lemn la 1792, april, 30

¹¹ I. Antonovici, Documente bîrlădene. I, p. 276—277 și N. Iorga, Scrisori și zapise de meșteri români, p. 78.

¹² Arh. St. Buc., A. N., CXLIV/134.

¹³ Arh. St. Buc., A. N., CXLIV/144.